

جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۳۹۸، دوره ۲، شماره ۳، پیاپی ۷

نقش خانه‌های دوم در توسعه کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی بر مبنای رویکرد

معیشت پایدار (مطالعه موردی روستاهای کوهستانی شهرستان علی‌آباد کتول)

بهمن صحنه^{۱*}، علی اکبر نجفی کانی^۲، لیلا نظری^۳

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گلستان، ایران

۲- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گلستان، ایران.

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه گلستان، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۲۸

چکیده

رویکرد معیشت پایدار یکی از رویکردهای نوین در زمینه توسعه روستایی است که با توجه به ناکارآمدی رویکردهای کلاسیک به منظور توسعه روستایی و کاهش فقر جامعه روستایی مطرح شده است. از جمله راهبردهای معیشتی، گردشگری روستایی و نمود آن ساخت خانه‌های دوم برای گردشگری در این نواحی می‌باشد. با توجه به اینکه خانه‌های دوم خود جنبه کالبدی داشته و به صورت فیزیکی بر روستا تاثیر می‌گذارند لذا منظره آن‌ها در نواحی روستایی در نخستین نگاه، توجه انسان را به خود جلب می‌کند. هدف کلی پژوهش حاضر بررسی نقش خانه‌های دوم در توسعه کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی بر مبنای رویکرد معیشت پایدار در نواحی روستایی کوهستانی دهستان استرآباد شهرستان علی‌آباد کتول می‌باشد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی بوده و بدین منظور برای دستیابی به اهداف پژوهش از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده گردید. جامعه آماری شامل ۶ روستا با جمعیت ۸۱۵ خانوار که در قالب ۱۵۸ پرسشنامه مورد مطالعه و سنجش قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار *SPSS* انجام گرفته است. بر اساس فرضیات این پژوهش در قالب مولفه‌های کالبدی - زیست‌محیطی، آزمون‌های ناپارامتریک کروسکال‌والیس، فریدمن، مان‌وایتنی، فای/کرامر و آزمون پارامتریک *f* مستقل انجام گرفت که نتایج حاصل از آزمون‌ها، بیانگر آن است که آثار کالبدی - فیزیکی خانه‌های دوم در نواحی روستایی از دید جامعه محلی مثبت و مناسب است. همچنین میل به مشارکت در میان روستاییان در حد مطلوبی است. از طرفی دیگر گسترش گردشگری، زمینه‌های آسیب‌پذیری جدیدی هم در روستاها ایجاد نموده است که مهم‌ترین آنها تضاد و ناهمگونی در بافت قدیمی روستا و بافت جدید خانه‌های دوم، افزایش میزان ساخت و سازهای کنترل نشده و بی‌رویه در سطح روستاهای گردشگری‌پذیر منطقه و تخریب محیط طبیعی و حرکت به سمت شهری شدن چشم‌انداز روستایی به ویژه در ساخت و ساز خانه‌های دوم می‌باشد.

واژگان کلیدی: معیشت پایدار، خانه‌های دوم، توسعه کالبدی - فیزیکی، دهستان استرآباد، علی‌آباد کتول.

مقدمه

بررسی فقر و عوامل تاثیرگذار بر آن از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است (رضاقلی‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۲۶). فقر اغلب مربوط به منابع مالی است اما فقر به منابع دیگری مثل سرمایه‌های طبیعی، انسانی و طبیعی نیز بستگی دارد. یکی از فقیرترین و آسیب‌پذیرترین گروه‌های موجود در جوامع، به ویژه در جهان سوم، روستاییان می‌باشند. در سال ۲۰۰۱، حدود ۱٫۲ میلیارد نفر در جهان در شرایط فقر مصرفی حاد قرار داشته‌اند که حدود سه چهارم آنها، یعنی ۹۰۰ میلیون نفر، در نواحی روستایی زندگی می‌کنند. همچنین پیش‌بینی شده است که تا سال ۲۰۲۵ بیش از نیمی از آنها در همین شرایط باقی خواهند ماند (طالب و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۴). راهبردهایی که تاکنون برای توسعه روستایی به کار برده شده است، نتیجه مطلوب را در بر نداشته و نتوانسته اهداف توسعه از قبیل رفع فقر، ایجاد اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط‌زیست و توزیع مناسب منافع در جامعه را فراهم کند، بلکه بر مشکلات جامعه روستایی افزوده است (جمعه‌پور و کیومرث، ۱۳۹۱: ۸۹). رویکرد معیشت پایدار یکی از رویکردهای تحلیلی جدید در زمینه توسعه روستایی است که در سال‌های اخیر به منظور توسعه روستایی و کاهش فقر مورد توجه قرار گرفته است (شیروانیان و نجفی، ۱۳۹۰: ۲۷). استراتژی‌هایی که مردم روستایی برای تحقق معیشت پایدار دنبال می‌کنند عبارتند از: مهاجرت، تنوع معیشت و کشاورزی وسیع و فشرده. اثرات تشدید کشاورزی ممکن است مثبت یا منفی باشد بعنوان مثال اثر مثبت تشدید ممکن است در افزایش تولید باشد و اثر منفی تشدید ممکن است در پایداری زیست‌محیطی رخ دهد (صحنه، ۱۳۹۰: ۵۹). در سال‌های اخیر گردشگری به عنوان عاملی در جهت ایجاد پایداری معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی مطرح شده است گردشگری می‌تواند ابعاد و سازه‌های معیشت پایدار را به صورت مثبت متأثر نماید و زمینه‌ساز ایجاد معیشت پایدار روستایی که از پایه‌های اصلی ایجاد توسعه پایدار روستایی است گردد (ویسی و نیکخواه، ۱۳۹۷: ۲۳۱). اقامت در خانه‌های دوم یکی از رایج‌ترین شکل اقامت در گردشگری روستایی است و به همین دلیل شکل‌گیری و گسترش این خانه‌ها امروزه به عنوان یکی از مهم‌ترین پیامدهای توسعه گردشگری در نواحی روستایی است (رضوانی، ۱۳۸۲: ۵). خانه‌های دوم عمدتاً به عنوان گسترش شیوه‌های جدید زندگی مبتنی بر استفاده بهینه از زمان برای اوقات فراغت و تفریح و سرگرمی و یک عنصر ساختاری تغییر استفاده از زمین و اشکال جدیدی از سازمان فضایی مطرح است و می‌تواند ابزاری مناسب برای تحریک رشد اقتصادی، بهبود قابلیت زیست‌پذیری مناطق کمتر توسعه یافته و ارتقای استانداردهای زندگی ساکنین و توانمندسازی محلی بشمار آید (بیگدلی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۱). در ایران این نوع گردشگری شاید مهم‌ترین شکل توسعه گردشگری در نواحی روستایی است که به طور سریع، در بسیاری از مناطق از جمله اطراف کلان‌شهرها و نواحی مانند ناحیه ساحلی دریای خزر، بیلاقات و دامنه‌های شمالی البرز در

استان‌های گیلان، مازندران و گلستان، دامنه جنوبی ارتفاعات البرز مرکزی رواج بیشتری دارد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۳۰۷). نواحی روستایی استان گلستان از جمله شهرستان علی‌آباد کتول و با داشتن جاذبه‌های طبیعی نظیر آبشار، جنگل، کوهستان، آب‌وهوای مطلوب از دیرباز مورد توجه گردشگران و ساکنین به تنگ آمده از زندگی شهری بوده است. یکی از نمودهای توجه گردشگران به این ناحیه، ساخت خانه‌های دوم با هدف گذراندن اوقات فراغت در نواحی روستایی کوهستانی و جنگلی است. یکی از ابعاد مهم رویکرد معیشت پایدار، موضوع سرمایه‌های معیشتی و پیامدهای معیشتی می‌باشد و با توجه به اینکه خانه‌های دوم جنبه کالبدی دارند و به صورت فیزیکی بر روستا تاثیر می‌گذارند منظره آن‌ها در نواحی روستایی در نخستین نگاه، توجه انسان را به خود جلب می‌کند. در این پژوهش سؤال اساسی عبارت است از اینکه گردشگری خانه‌های دوم از دید معیشت پایدار به چه میزان بر توسعه فیزیکی - کالبدی موثر بوده و پیامدهای ناشی از این پدیده چگونه است؟

ادبیات و پیشینه پژوهش

معیشت پایدار از ابعاد کلیدی پارادایم توسعه پایدار روستایی است که در آن، توجه جدی به معیشت و تحول آن و نیز شیوه‌های برطرف کردن چالش‌های آن از ضروری‌ترین ابعاد کاهش فقر روستایی و توسعه روستایی به شمار می‌رود. در این میان، ارائه راهبرد معیشت پایدار راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در راستای تغییر الگوی زندگی و فعالیت کنونی به الگوی مطلوب است و یکی از ابزار مهم رسیدن به توسعه پایدار محسوب می‌شود (سجاسی‌قیداری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۶). یکی از پر استنادترین تعاریف معیشت پایدار متعلق به چمبرز و کانوی است که بیان می‌کند: معیشت از قابلیت‌ها، دارایی‌ها (انبارها، منابع، و حق دسترسی به منابع) و فعالیت‌ها (شغل‌ها) و لازم برای گذران معاش تشکیل شده است: یک معیشت هنگامی پایدار است که بتواند با فشارها و شوک‌ها سازگار شود و بهبود یابد، قابلیت‌ها و دارایی‌های خود را تقویت یا حفظ کند و فرصت‌های معیشت پایدار را برای نسل بعد نیز فراهم آورد؛ و نیز اینکه منافع خالصی را برای معیشت دیگران در سطوح محلی یا ملی و در کوتاه و یا بلندمدت ایجاد کند (جمعه‌پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۶). هر چند چارچوب‌های مختلفی برای تحلیل معیشت پایدار ارائه شده است اما چارچوب پنج جزئی دپارتمان توسعه بین‌المللی یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های ارائه شده برای تحلیل معیشت پایدار است. این چارچوب، بر مبنای پنج جزء کلیدی (که در اکثر چارچوب‌های معیشت پایدار وجود دارند) به عنوان عوامل درونی شناخته می‌شوند و دارایی‌های معیشتی، ساختارها و فرآیندهای در حال تحول، آسیب‌پذیری‌ها، نتایج معیشت، استراتژی‌ها و یا فعالیت‌های معیشتی که به عنوان عوامل بیرونی شناخته می‌شوند، شکل گرفته است (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۰).

- ۱- **دارایی‌ها:** دسترسی خانوار به منابع معیشتی خاص و به عبارتی به دارایی‌های خاص بیان کننده توان خانوار برای درگیر شدن در راهبردهای مختلف معیشتی است (دربان‌آستانه و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۸) که شامل: ۱- سرمایه انسانی: مهارت‌ها، دانش، توانمندی برای کار و سلامتی، ۲- سرمایه طبیعی: موجودی منابع طبیعی کارآمد برای معیشت (مانند زمین، جنگل، آب)، ۳- سرمایه مادی (فیزیکی): شالوده بنیادی (حمل و نقل، پناهگاه، آب، انرژی و ارتباطات) و ابزار تولید، ۴- سرمایه مالی: منابع مالی که در اختیار مردم است (شامل پس‌انداز، ایجاد اعتبار، پرداخت منظم و درآمد)، ۵- سرمایه اجتماعی: منابع اجتماعی - تکنیکی (شبکه‌ها، عضویت گروه‌ها، روابط اعتمادی، دسترسی به زیرساخت‌های گسترده‌تر اجتماعی) (رومیانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۱) می‌باشد.
- ۲- **ساختارها و فرآیندهای تحول‌زا:** در این چارچوب، ساختارها به مثابه سخت‌افزارهایی هستند که بخش‌های عمومی و خصوصی را در بر می‌گیرند. فرایندها از سیاست‌ها، قوانین، فرهنگ و نهادها تشکیل شده‌اند و بیشتر شبیه به نرم‌افزارهای سیستم هستند. ساختارها و فرآیندهای دگرگون‌ساز، نقش مهمی را در شکل دادن به دارایی‌ها و نتایج معیشتی در درون سیستم معیشت پایدار ایفا می‌کند (جمعه‌پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۷).
- ۳- **آسیب‌پذیری‌ها:** آسیب‌پذیری بیانی از ناامنی در رفاه افراد، خانواده و جامعه در روبه‌رویی با تغییرات محیطی است. چارچوب مفهوم آسیب‌پذیری در معیشت، شامل: فصلی بودن (نوسان قیمت‌ها و تولیدها، فرصت‌های شغلی)؛ شوک‌ها یا تکان‌های وارد شده ناگهانی (درگیری‌ها، جنگ، بیماری‌ها، سیل، طوفان، خشکسالی، آفت‌ها، زمین‌لرزه، آتش‌سوزی، سرقت) و روندهای بحران‌زای پیش‌بینی‌شده (کمبودهای فصلی، افزایش جمعیت، کاهش حاصل-خیزی خاک، آلودگی هوا) است (مطیعی‌لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۳).
- ۴- **نتایج معیشتی:** دستاوردها یا پرونده‌های حاصل از ترکیب راهبرد معیشتی با دارایی‌های معیشتی برای افراد یا خانوارها هستند (دربان‌آستانه و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۹). شامل موفقیت‌ها و هدف‌هایی هستند که استراتژی‌های معیشتی (از طریق دارایی‌های معیشتی) به آنها دست می‌بندد. نتایج همواره راهی برای ارزیابی پایداری معیشت هستند. پیامدهای معیشتی دستاوردها و خروجی‌های اقدامات معیشتی است. پیامدها می‌تواند در پیامدها می‌تواند در ایجاد انگیزه در تعیین فعالیت‌ها کمک کند (مطیعی‌لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۴).
- ۵- **راهبردهای معیشتی:** ممکن است شامل استفاده از منابع طبیعی برای کسب درآمد، مهاجرت و ارسال وجوه، فعالیت‌های خارج از مزرعه، مقرری و حقوق بازنشستگی و... باشد؛ بنابراین، انتخاب راهبرد یک فرایند پویا است. سه نوع راهبرد معیشتی که در کشورهای در حال توسعه توسط اغلب خانوارهای روستایی برای حفظ معیشت

انتخاب می‌شود عبارتند از: ۱- کشاورزی فشرده و گسترده، ۲- متنوع کردن معیشت شامل کار برای دستمزد و راه‌اندازی کسب و کار در روستا، ۳- مهاجرت از روستا (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۱).

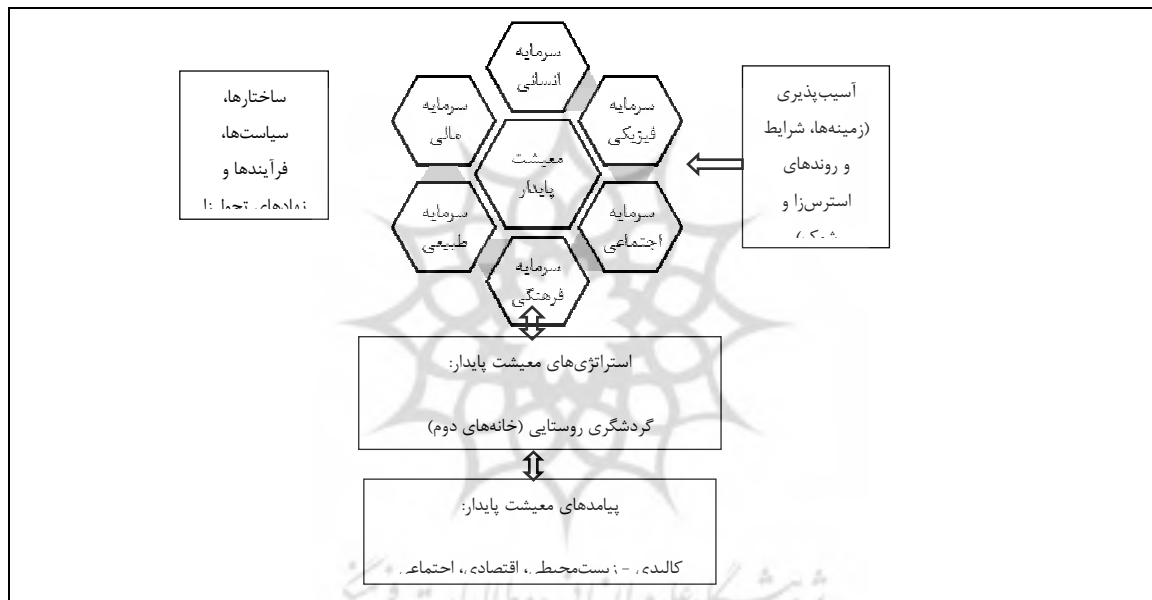
متنوع‌سازی اقتصادی از طریق فعالیت‌های خارج از مزرعه، بهترین راهکار تحقق آن معرفی می‌گردد. در این راستا مطالعات نشان می‌دهد که گردشگری با متنوع‌سازی اقتصاد روستایی، ابزاری مناسب برای تجدید حیات نواحی روستایی و ضامن آینده‌ای روشن و پایدار برای این نواحی با ایجاد و ابقای مشاغل، افزایش تنوع شغلی، بهبود خدمات، حمایت از کشاورزی، گسترش فرهنگ بومی، محافظت از چشم‌اندازهای محیطی و توسعه صنایع دستی روستایی و در یک کلام، تأمین پایداری معیشت روستاییان می‌باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۹۵). بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه از فعالیت‌های گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. زمانی که شرایط ملی یا بین‌المللی اجازه گسترش و توسعه گردشگری بین‌المللی را ندهد، توسعه داخلی به ویژه در مناطق توسعه نیافته و محروم می‌تواند نقش مهمی در توسعه این مناطق داشته باشد (جمعه‌پور، ۱۳۷۸: ۸۷). نمی‌توان گردشگری پایدار را جدا از مفهوم توسعه پایدار دانست. گردشگری فقط بخشی از توسعه است که بر ضرورت استفاده و توسعه منابع گردشگری در یک راه سالم تأکید می‌کند و همزمان تمهیداتی فراهم می‌کند که منابع برای استفاده و توسعه منابع برای استفاده نسل‌های آینده باقی بماند. گردشگری پایدار، حالت توسعه یافته گردشگری است که از زیان رساندن به محیط، اقتصاد و فرهنگ مقاصد گردشگری اجتناب می‌کند (فرزود و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۷۲). در واقع رویکرد معیشت پایدار برای گردشگری، از تلاقی نظریه‌های توسعه پایدار، توسعه روستایی و توسعه گردشگری حاصل می‌شود و نیز هر سه در مفهوم وسیع‌تر توسعه جای می‌گیرند. به عبارتی دیگر معیشت پایدار گردشگری، الگویی ترکیبی است که مفاهیم توسعه گردشگری، توسعه روستایی و توسعه پایدار را در خود ادغام کرده است (Shen, 2009: 57). گردشگری خانه‌های دوم یکی از الگوهای گسترش گردشگری به ویژه در نواحی روستایی و کوهستانی است که از طریق گسترش مالکیت خانه‌های دوم (خانه‌های بیلابقی یا خانه‌های تعطیلات) حاصل می‌شود. علی‌رغم نسبتاً زیاد شکل‌گیری و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی، گردشگری خانه‌های دوم اخیراً تجدید حیات را تجربه می‌کند که اغلب با توجه به الگوهای جدید تولید و مصرف اقتصادی قابل تشریح است (Williams & Hall, 2000, 123). این روند همچنین به عنوان واکنشی در برابر بحران روستایی حاصل از تجدید ساختار کشاورزی در حال گسترش است (قمش‌پسند و همکاران، ۱۳۹۶: ۴). در مقایسه با دیگر انواع گردشگری، گردشگری خانه‌های دوم جریانی مداوم و پایدار است؛ همچنین خانه دوم نیازمند خرید ملزوماتی در مقصد است و بنابراین ارتباطات اقتصادی و اجتماعی متفاوتی را نسبت به اشکال دیگر گردشگری ایجاد می‌کند

(Birda et al, 2011: 142). در مورد خانه‌های دوم، تعریفی واحد وجود ندارد. خانه‌های دوم یا اقامتگاه‌های ثانویه به خانه‌هایی گفته می‌شود که ساکنان شهرها برای گذران اوقات فراغت و استراحت خود در نواحی روستایی خوش آب‌وهوا تدارک می‌بینند و به نام خانه‌های ییلاقی، خانه‌های تعطیلات و آخر هفته نیز معروفند (رضوانی، ۱۳۸۲: ۶۰). خانه‌های دوم اصطلاحات زیادی دارد؛ از قبیل خانه‌های استراحت، خانه‌های تفریح، خانه‌های ییلاقی، خانه‌های روستایی و خانه‌های آخر هفته (Hall & Muller, 2004, 4). مفهوم امروزی این واژه به خانه‌هایی گفته می‌شود که اغلب شهروندان در نواحی روستایی خوش آب‌وهوا و ییلاقی برای گذران اوقات فراغت و استراحت تدارک می‌بینند که البته بیشتر خانه‌های دوم در نواحی روستایی به صورت خرید زمین و ساخت خانه‌های ویلایی در دامنه تپه‌های مشرف به مناظر طبیعی زیبا و سبک مدرن و لوکس و با هزینه سنگین بنا می‌گردند (صالحی‌نسب، ۱۳۸۴: ۴۳). علاوه بر شهرنشینان، روستاییانی که از طریق ارث صاحب ملک در روستا شده‌اند نیز در ایام فراغت به روستا می‌آیند که جزء صاحبان خانه‌های دوم محسوب می‌شوند (سرور و محمودیان، ۱۳۹۵: ۳). در این میان نظریه‌های متعددی در مورد روند توسعه خانه‌های دوم و نقش آن‌ها در توسعه پایدار گردشگری ارائه شده که اغلب از مولفه‌هایی چون مشارکت، مدیریت زمین، مدیریت یکپارچه، حفاظت از محیط‌زیست جهت تحلیل و تفسیر میزان اثرگذاری استفاده شده است. هر کدام از این مولفه‌ها در قالب رویکردها و تئوری‌های جدید بیانگر بخشی از روند توسعه گردشگری است (انزایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۵). در هسته رویکرد معیشت پایدار، دارایی‌های (سرمایه‌ها) افراد قرار دارند. توانایی افراد برای گریختن و رهایی از فقر، بستگی به دسترسی و میزان دارایی‌های آنها دارد و این دارایی‌ها هستند که چگونگی، تنوع و میزان آنها تعیین‌کننده گزینه‌های معیشتی مختلف و در نهایت معیشت پایدار افراد است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۹۴). سرمایه فیزیکی یکی از مهم‌ترین منابع ایجاد ظرفیت جامعه برای توسعه معیشت پایدار است؛ مثلاً زیرساخت‌های فیزیکی نظیر جاده‌ها، پل‌ها، سدها و لنگرگاه‌ها به همراه سیستم‌های ارتباط و حمل‌ونقل برای ایجاد ساختارهای صحیح در جامعه به خصوص، در تسهیل فرآیند استفاده از ظرفیت‌ها و سایر دارایی‌های موجود در محیط‌های روستایی، لازم هستند. به طور کلی، کمبود زیرساخت‌های فیزیکی یا امکانات حیاتی، ممکن است موجب ایجاد تاثیر منفی روی ظرفیت استفاده از سایر دارایی‌های معیشتی شود. دارایی‌های فیزیکی عمدتاً دارایی‌های انسان ساخت در محیط‌های روستایی هستند که تسهیل‌کننده و تسریع‌کننده به کارگیری و بهره‌برداری از سایر دارایی‌ها هستند (سجاسی‌قیداری، ۱۳۹۵: ۲۰۶). پیامدهای معیشتی دارای اهمیت زیادی برای قشر روستایی داشته و ارتباط تنگاتنگی با دارایی‌ها (سرمایه‌های) معیشتی دارند. همچنین پیامدهای معیشت، معیارهای با اهمیتی برای داوری در مورد کارایی و موثر بودن استراتژی‌های معیشتی محسوب می‌شوند (Shen, 2009: 60). پیامدهای ناشی از

گذران اوقات فراغت گونه‌های مختلف گردشگران خانه‌های دوم بر محیط میزبان، طیفی از اثرات مثبت تا منفی را در بر می‌گیرد. مثلاً در ساخت خانه‌های دوم به هماهنگی و توازن آن‌ها با هویت کالبدی روستا توجه کافی مبذول نشود و به این ترتیب با بر هم زدن زیبایی بصری و تخریب پوشش گیاهی به حس مکانی روستا آسیب وارد آید و از زیبایی محیط طبیعی کاسته و به خاطر طرح نامناسب و یا موقعیت حساب نشده خانه دوم، مهم‌ترین معیار ارزیابی هویت کالبدی روستا یعنی تمایز از غیر و تشابه با خودی لطمه می‌بیند (سرور و محمودیان، ۱۳۹۵: ۵)؛ زیرا ایجاد این خانه‌ها خود جنبه کالبدی دارند و به صورت فیزیکی بر روستا تاثیر می‌گذارند و اصولاً منظره آن‌ها در نواحی روستایی در نخستین نگاه، توجه انسان را به خود جلب می‌کند (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳).

نویسنده / سال	یافته‌های پژوهش
خشنود و همکاران (۱۳۹۶)	گردشگری خانه‌های دوم به عنوان عامل موثر و محرک برای، افزایش درآمد، افزایش رفاه عمومی روستاییان و در راستای اصول توسعه گردشگری روستایی بوده است
متولی طاهر و همکاران (۱۳۹۷)	پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی ناشی از گسترش خانه‌های دوم در منطقه مورد مطالعه بیش از آثار مثبت آنهاست
شریفی نیا و استعلاجی (۱۳۹۷)	در میان شاخص‌های ۱۱ گانه پیامدهای اجتماعی فقط در شاخص‌های افزایش تعامل و تحرک اجتماعی، جلوگیری از مهاجرت روستاییان و احیای دانش بومی فراموش شده روستا رابطه‌ای وجود نداشته و در سایر شاخص‌ها بین توسعه گردشگری خانه‌های دوم و پیامدهای اجتماعی آن در سطح روستای مورد مطالعه رابطه وجود دارد
بیگدلی و همکاران (۱۳۹۷)	نشان‌دهنده تاثیر مثبت توسعه گردشگری خانه‌های دوم در بهبود شاخص‌های کیفیت زندگی ساکنین در منطقه مورد مطالعه است
رحمانی فضلی و همکاران (۱۳۹۸)	در بعد اقتصادی؛ افزایش قیمت زمین و مسکن، افزایش قیمت اجاره خانه‌ها، کاهش قدرت خرید جوانان؛ در بعد اجتماعی فرهنگی؛ احساس خصوصی شدن روستاها، گسترش کالاهای لوکس و فرهنگ مصرف‌گرایی در روستاها؛ بهبود و افزایش رضایت از زیرساخت‌ها و امکانات؛ در بعد محیطی؛ تخریب اراضی جنگلی، تشدید تغییر کاربری اراضی زراعی به مسکونی، کاهش تعداد قطعات زمین‌های کشاورزی و نوسازی خانه‌های روستایی از مهم‌ترین عواملی هستند که می‌توانند در مجموع در تشدید فرایند کالایی شدن فضای روستایی شهرستان محمود آباد نقش مهمی را ایفا نماید
خسروبیگی و بازقندی (۱۳۹۸)	گرچه حجمه‌های سنگینی علیه خانه‌های دوم وجود دارد، هنوز هم در برخی از مناطق ظرفیت‌های لازم برای گسترش خانه‌های دوم بدون چالش و عاری از هرگونه آسیب فراهم است؛ بنابراین شناسایی جنبه‌های متمایز جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی گسترش خانه‌های دوم در سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای ضروری است
جوان و همکاران (۱۳۹۸)	اثرات کالبدی گردشگری (خانه‌های دوم، واحدهای خدماتی، تغییرات کاربری اراضی و قیمت زمین) در محدوده ساحلی، شدت بیشتری نسبت به کانون‌های روستایی در محدوده دشتی و کوهپایه‌ای دارد

<p>نتایج پژوهش نشان می‌دهد چگونه مردم محلی و صاحبان خانه‌های دوم محافظ روستای خود هستند و در همان زمان، به توسعه روستایی می‌اندیشند. با وجود این، هجوم صاحبان خانه‌های دوم هنوز هم بر علل درگیری در بهره‌گیری از زمین‌های موجود در روستا موثر است. در واقع، تراکم یک منطقه روستایی با خانه‌های دوم و در نتیجه تحولات تولید بیشتر همراه است</p>	<p><i>Farstad, Fredrik</i> (۲۰۱۳)</p>
<p>اثر سیاست توسعه گردشگری روستایی در کره جنوبی را بر درآمدهای غیر کشاورزی روستاییان مطالعه می‌کنند و نتیجه می‌گیرند که علاقه در حال افزایش در زمینه سرمایه‌گذاری بیشتر در گردشگری روستایی در این کشور، سبب افزایش درآمدهای غیر کشاورزی شده است</p>	<p><i>Hwang, Lee</i> (۲۰۱۵)</p>
<p>رشد تعداد مالکان خانه‌های دوم گردشگری در جهان می‌تواند زمینه ناپایداری فرهنگی در مناطق مقصد گردشگری را فراهم نماید</p>	<p><i>Camilleri</i> (۲۰۱۸)</p>

مدل مفهومی تحقیق

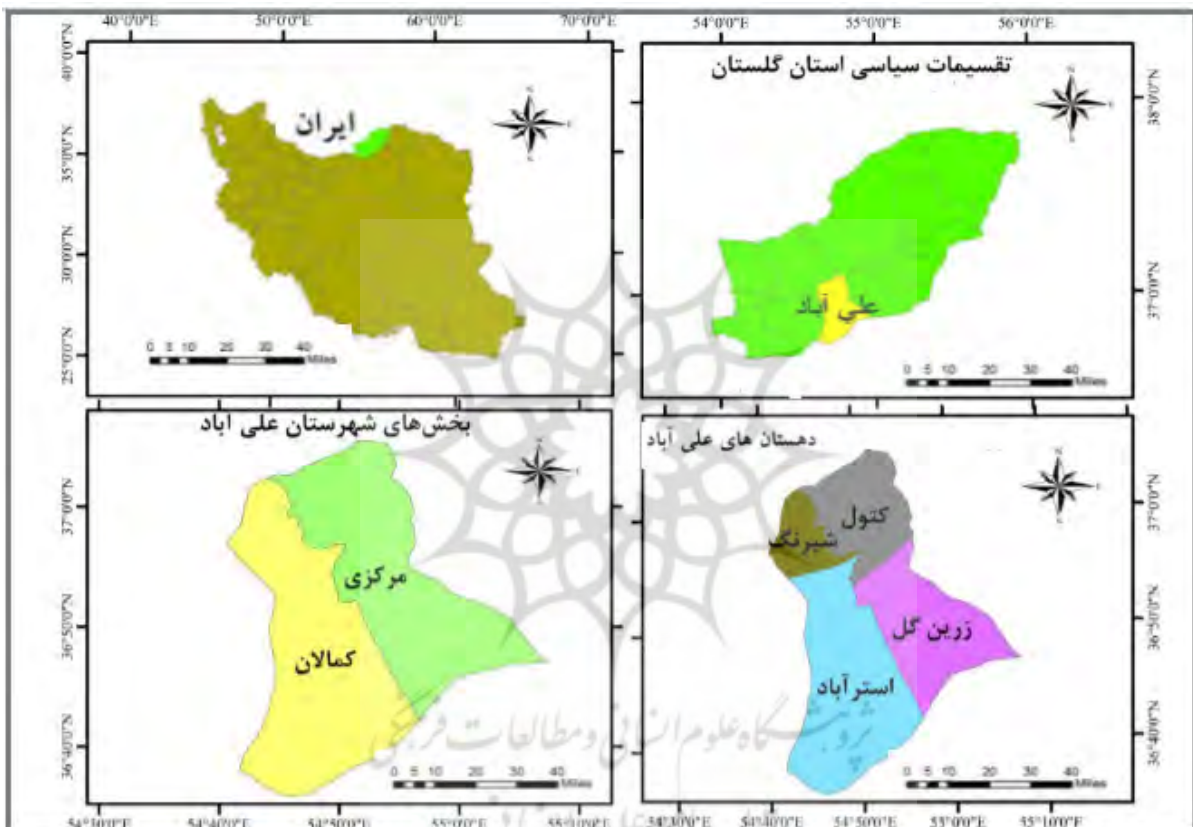
روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی و پیمایشی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش شامل روش کتابخانه‌ای و روش پیمایشی است. از این رو به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید. پایایی ابراز تحقیق پس از انجام پیش‌آزمون از طریق ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید که برابر با ۰/۷۴ بدست آمده است. جامعه آماری در این پژوهش، افراد ساکن روستاهای کوهستانی (دهنه محمدآباد) دهستان استرآباد شهرستان علی‌آباد کتول می‌باشد. تعداد حجم نمونه بر اساس هدف پژوهش ۱۵۸ خانوار می‌باشد. سپس گویه‌های قابل بررسی با استفاده از آزمون‌های ویلکاکسون، کروسکال-والیس، فای / کرامر، آزمون f مستقل، فریدمن در محیط نرم‌افزاری SPSS مورد تجزیه و تحلیل گرفتند.

۴- معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان علی‌آباد در محدوده ۵۴ درجه و ۴۰/۷ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۸/۹ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۳۶/۲ دقیقه و تا ۳۷ درجه و ۵/۲ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. در دهستان ۲۳ روستا وجود دارد که از این تعداد ۱۳ روستا از نظر وضعیت طبیعی جنگلی - کوهستانی هستند. روستاهای مورد مطالعه در این پژوهش نیز در حد فاصل عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۲ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۴ درجه و ۴۱ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۲ دقیقه شرقی واقع گردیده است.

۳- یافته‌ها

۳-۱- یافته‌های توصیفی

نتایج توصیفی درباره ۱۵۸ نفر از افراد مورد مطالعه نشان داد؛ درصد پاسخ‌گویان مرد و (۴/۴) درصد زن بوده‌اند، بررسی وضعیت تاهل نیز نشان داد (۹۴/۳) درصد متاهل و (۴/۱) درصد در تحقیق مجرد هستند. همچنین، نتایج نشان داد (۱۰/۸) درصد افراد مورد مطالعه از نظر سطح تحصیلات بی‌سواد، (۲۱/۵) درصد دارای تحصیلات ابتدایی و (۲۴/۱) درصد دارای تحصیلات راهنمایی و (۳۲/۹) درصد دارای تحصیلات دیپلم و (۹/۵) درصد با مدرک

کارشناسی و (۱/۳) دارای سطح تحصیلات کارشناسی ارشد بوده‌اند. در نهایت نتایج بررسی وضعیت اشتغال بین افراد مورد مطالعه در روستاهای هدف نشان داد که بیشتر افراد پاسخ‌گو به فعالیت دامداری با (۶۹/۳) و کشاورزی (۱۸/۴) درصد مشغول هستند.

جدول ۱: ویژگی‌های فردی - اجتماعی پاسخ‌گویان

درصد	فراوانی	ویژگی‌های شخصی و اجتماعی	
۹۵/۶	۱۵۱	مرد	جنسیت
۴/۴	۷	زن	
۹۴/۳	۱۴۹	متاهل	وضعیت تاهل
۵/۷	۹	مجرد	
۱۰/۸	۱۷	بی‌سواد	تحصیلات
۲۱/۵	۳۴	ابتدایی	
۲۴/۱	۳۸	راهنمایی	
۳۲/۹	۵۲	دیپلم	
۹/۵	۱۵	کارشناسی	
۱/۳	۲	کارشناسی ارشد به بالا	
۱۸/۴	۲۹	کشاورزی	شغل
۶۳/۹	۱۰۱	دامداری	
۱۲	۱۹	خدماتی	
۲/۵	۴	اداری	
۳/۲	۵	خانه‌دار - بیکار	

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

یافته‌های تحلیلی

گردشگری روستا در ارتباط با روستا و فعالیت‌های آن است باید روستایی در روند برنامه‌ریزی، اجرا، گسترش آن مشارکت داشته باشد. زیرا مشارکت مردم یکی از اساسی‌ترین و موثرترین مراحل هر برنامه‌ای است و باید کاری کنیم که مردم خدمات ارائه شده را مال خودشان بدانند و اگر می‌خواهیم فواید اقتصادی این طرح نصیب روستایی شود و در ضمن هویت اصلی روستا که در برگزیده مواردی مانند معماری بومی روستا، فرهنگ بومی روستا، زیبای‌ها و... است را حفظ کنیم باید حمایت افراد روستایی را بطلیم (راسق قزلباش، ۱۳۸۸: ۱۰۷-۱۰۶). در خصوص بررسی میزان مشارکت مردم در توسعه و برنامه‌ریزی گردشگری پایدار روستایی در طی چند سال گذشته بر اثر افزایش تعداد خانه‌های دوم، ۴ گویه تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها، اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها، نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها، حفظ و نگهداری و استفاده صحیح از طرح‌ها و پروژه‌ها در نظر گرفته شده است. به همین منظور برای تحلیل گویه‌ها از آزمون کروسکال‌والیس استفاده شده است. نتایج آزمون به شرح زیر می‌باشد:

جدول ۲- مقایسه مشارکت روستاییان در تهیه و اجرای طرح توسعه روستایی با استفاده از آزمون کروسکال وایس

									گویه‌ها
Sig	df	کای اسکوتر	طاویر	ماهیان	سیاه- مرزکوه	چلی- علیا	گنو	الستان	
۰/۰۰۵	۵	۱۱/۳۶۳	۱۰۰ ۶۶	۷۷/۶۹	۷۲/۶۴	۷۳/۵۵	۷۲ ۷۵	۹۶/۲۵	تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها
۰/۰۰۵	۵	۱۳/۱۱۹	۱۲۵ ۶۳	۸۵/۹۴	۷۲/۳۶	۷۶/۰۰	۱۵۲ ۶۸	۹۴/۸۳	اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها
۰/۰۰۰	۵	۱۳/۵۵۱	۱۸۳ ۶۱	۸۲/۴۰	۸۶/۷۶	۷۷/۷۶	۱۸۰ ۶۳	۹۲/۹۰	نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها
۰/۰۶۵	۵	۳/۸۹۵	۱۸۹ ۷۱	۷۶/۹۴	۷۵/۰۵	۷۱/۶۲	۱۹۶ ۸۶	۸۶/۳۵	حفظ و نگهداری و استفاده صحیح از طرح‌ها و پروژه‌ها

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

بر اساس نتایج آزمون کروسکال وایس بیشترین میزان تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی برنامه‌ها و اجرای برنامه‌ها و پروژه بیشترین میزان مشارکت مربوط به روستای الستان و کمترین میزان مشارکت در این دو مرحله برای روستای طاویر با سطح تفاوت معنادار (۹۵) درصد می‌باشد. همچنین در مرحله نظارت بر اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها ۹۹ درصد تفاوت معنادار در بین روستاهای مورد مطالعه وجود داشته است. در مرحله پروژه‌ها و حفظ و نگهداری و استفاده صحیح از طرح‌ها تفاوت چندانی در بین روستاهای مورد مطالعه مشاهده نشده است و تقریباً میزان سطح مشارکت مشابه یکدیگر است. با توجه به نتایج تعداد جمعیت و میزان وسعت روستا عملاً می‌تواند بر بالا رفتن میزان مشارکت تاثیرگذار باشد، چنانچه نتایج نشان داده بر اساس تعداد جمعیتی این میانگین در حال تغییر می‌باشد. همچنین نتایج حاکی است گردشگری خانه‌های دوم در مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌ها تاثیر مثبتی داشته است و میل به مشارکت به ویژه مشارکت فکری، مشورتی، کاری و فیزیکی در میان روستاییان در روستاهای مورد مطالعه در چند سال اخیر افزایش داشته است.

جهت سنجش ارتباط بین میزان مشارکت روستاییان در تهیه و اجرای طرح‌های عمرانی توسعه روستایی با میزان توسعه‌یافتگی روستاهای مختلف، به بررسی نحوه مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های عمرانی توسعه روستایی پرداختیم. بر اساس جدول شماره (۳)، نتایج حاصل از آزمون f مستقل، نحوه مشارکت یدی، مشارکت در پرداخت عوارض و مالیات در برنامه‌های عمرانی توسعه روستایی را در سطح ۹۵ درصد معنادار نشان می‌دهد. همچنین برای مشارکت مالی (خودیاری) ۹۹ درصد تفاوت معنادار مشاهده شده است. در ادامه برای گویه مشارکت فکری و شرکت در جلسات تفاوتی بین پاسخگویان وجود نداشته است. بیشترین نوع مشارکت پاسخ‌گویان

در انجام پروژه‌ها، به صورت مشارکت فکری و شرکت در جلسات می‌باشد. روستاییان دلیل مشارکت کم مالی خود را کمی درآمد ماهیانه، شغل نامناسب، شرایط بد اقتصادی و افزایش هزینه‌های روزانه افراد خانوار خود اظهار داشته‌اند. جدول ۳- مقایسه میزان مشارکت روستاییان در تهیه و اجرای طرح توسعه روستایی با استفاده از آزمون *f* مستقل یک طرفه

Sig	f	میانگین مربعات	Df	مجموع مربعات	
۰/۰۰۵	۲/۶۰۳	۸/۷۲۰	۵	۴۳/۶۰۲	اختلاف بین گروه‌ها
		۳/۳۵۱	۱۵۲	۵۰۹/۲۸۴	اختلاف درون گروه‌ها
۰/۰۰۰	۹/۳۰۱	۱/۵۹۱	۵	۷/۹۵۴	اختلاف بین گروه‌ها
		۱/۷۱۰	۱۵۲	۲/۶۰۰	اختلاف درون گروه‌ها
۰/۱۱۵	۱/۸۰۵	۱۵۴/۰۷۶	۵	۷۷۰/۳۸۱	اختلاف بین گروه‌ها
		۸۵/۳۴۸	۱۵۲	۱۲۹۷۲/۸۳۴	اختلاف درون گروه‌ها
۰/۰۰۵	۲/۲۸۴	۱/۴۶۲	۵	۷/۳۰۹	اختلاف بین گروه‌ها
		۴/۶۰۰	۱۵۲	۹/۷۲۸	اختلاف درون گروه‌ها

ماخذ: یافته‌های تحقیق؛ ۱۳۹۸

توجه به ماهیت گردشگری خانه‌های دوم، تغییرهای کاربری اراضی، امروزه به عنوان مهم‌ترین پیامد این نوع گردشگری مطرح است؛ زیرا اساس این نوع گردشگری، ساخت مسکن است که نیاز به زمین دارد و اختصاص فضای برای ایجاد مسکن، بر دیگر کاربری‌های روستا تاثیر می‌گذارد (رمضانزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۳۹). در این قسمت اثرگذاری خانه‌های دوم بر میزان تغییر کاربری روستاهای مورد مطالعه با پنج الگو پرداخته شده است.

جدول ۴- مقایسه تفاوت میانگین تغییر کاربری اراضی در روستاها با استفاده از آزمون کروسکال-والیس

آزمون کروسکال-والیس									الگوها
sig	df	کای اسکوئر	طاویر	ماهیان	سیاه‌مرزکوه	چلی علیا	گنو	الستان	
۰/۰۰۰	۵	۱۹/۶۴۰	۵۴/۱۷	۸۵/۷۴	۶۷/۶۴	۸۳/۴۳	۶۹/۶۱	۹۶/۹۰	زراعی و باغی به مسکونی
۰/۳۴۳	۵	۵/۶۳۷	۷۳/۷۲	۷۹/۱۶	۷۱/۸۸	۷۳/۴۰	۷۶/۵۷	۹۱/۵۴	زراعی و باغی به خدماتی
۰/۰۰۰	۵	۲۳/۰۵۲	۴۵/۲۲	۸۱/۱۳	۷۳/۶۰	۸۷/۶۷	۷۱/۵۰	۹۷/۸۸	اراضی متروکه به مسکونی
۰/۵۹۴	۵	۳/۶۹۶	۷۸/۷۲	۷۷/۶۰	۷۱/۸۱	۸۰/۷۶	۷۳/۶۱	۸۸/۶۸	دامداری به مسکونی
۰/۰۰۰	۵	۲۲/۴۲۵	۵۹/۰۶	۹۹/۸۹	۷۲/۸۸	۶۹/۵۰	۶۳/۵۶	۹۲/۳۹	جنگلی به مسکونی

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

در حوزه مذکور، عمده‌ترین شکل تغییر کاربری اراضی ناشی از توسعه خانه‌های دوم، شامل تغییر کاربری اراضی متروکه به کاربری مسکونی ویلایی (خانه‌های دوم) است؛ بر اساس یافته‌های میدانی و با توجه به تحلیل آماری

داده‌ها بیشترین میزان این نوع تغییر مربوط به روستای استان با میانگین ۹۷/۸۸ است و کمترین تغییر مربوط به روستای طاویر؛ با سطح ۹۹ درصد تفاوت معنادار در روستاهای مورد مطالعه می‌باشد. در فرآیند گسترش ساخت‌وساز خانه‌های دوم، بخش اعظمی از اراضی متروکه واقع در حریم رودخانه‌ها و اراضی شیب‌دار تغییر کاربری یافته و به زیر ساخت‌وساز رفته‌اند. اما درباره الگوی زراعی و باغی به خدماتی با توجه به نتایج حاصله تفاوت چندانی در بین روستاهای مورد مطالعه مشاهده نشده است؛ فقط در روستای استان با اندکی تفاوت با دیگر روستاها با میانگین ۹۱/۵۴ می‌باشد و با سطح تفاوت معنادار ۰/۳۴۳ حاصل شده است که این خود می‌تواند ناشی از تعداد بیشتر ساکنین دائمی در این روستا نسبت به روستاهای دیگر باشد. در مورد الگوی دامداری به مسکونی هم تغییری چندانی حاصل نشده با توجه به نتیجه آزمون در این الگو با سطح معناداری ۰/۵۹۴ رد می‌شود. از دیگر الگوهای کاربری زمین در روستاهای جنگلی - کوهستانی تغییر کاربری اراضی جنگلی و گسترش ساخت‌وساز و ویلایی در اراضی جنگلی است. در این قسمت بالاترین میزان تغییر طبق این الگو مربوط به روستای ماهیان و پایین‌ترین این تغییر در روستای طاویر ۵۹/۰۶ رخ داده است. در ادامه تفاوت ۹۹ درصد معنادار در بین روستاهای مورد مطالعه تایید شده است. حضور گردشگران در سال‌های اخیر در مناطق مورد مطالعه باعث تغییر کاربری اراضی شده به طوری که بیش‌ترین تغییر کاربری در اراضی متروکه و زمین‌هایی که سال‌ها بلااستفاده بودند، اتفاق افتاده است و این خود بیانگر کاهش تدریجی مرز اراضی جنگلی دارد. در رابطه با بروز تغییرات در اراضی جنگلی سهم ساخت و سازهای خانه‌های دوم چشمگیر است و عدم توجه و برنامه‌ریزی خردمندانه باعث آسیب‌پذیر شدن این مناطق می‌شود.

بررسی اسنادی مرتبط با برنامه‌ریزی روستایی، معیارهایی برای بررسی نقش خانه‌های دوم روستاهای نمونه در توسعه سرمایه کالبدی - زیست‌محیطی روستایی انتخاب شده‌اند و سطح رضایت افراد در دوره قبل و بعد از گسترش خانه‌های دوم در این قسمت نشان داده می‌شود. برای بررسی این فرضیه و یافتن پاسخی منطقی با توجه به نوع اطلاعات و فرضیه مطرح شده، بررسی میزان میانگین پاسخ‌های مطرح شده از سوی گروه‌های پاسخ (خانوار) ساکن در منطقه مورد مطالعه بوده است. بدین صورت که ابتدا مجموع جواب پاسخ‌گویان در هر یک از شاخص‌های مطرح شده با هم جمع و میانگین آنها بدست آمد. سپس برای تایید یا رد فرض مطرح شده از آزمون ویلکاکسون استفاده گردیده است.

جدول ۵: مقایسه میانگین بهبود توسعه شاخص کالبدی - زیست محیطی در دوره قبل و بعد از گسترش خانه‌های دوم با آزمون ویلکاکسون

نتیجه		sig	Z	میانگین رتبه‌ای	میانگین		متغیر
رد	تایید				بعد از گسترش	قبل از گسترش	
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۱۰/۰۴۳	۳۶/۰۰ ۶۵/۹۶	۲/۵۴	۱/۳۶	ایجاد مهمانسرا، اتاق و خانه اجاره‌ای روستایی
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۱۰/۸۴۰	۲۹/۰۰ ۷۷/۶۴	۳/۱۴	۱/۴۳	بهبودی داخلی روستا و در نهایت بهبود کیفیت زندگی در روستا
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۱۰/۲۸۵	۲۸/۰۰ ۷۳/۵۹	۲/۹	۱/۳۸	کاهش اراضی متروک و بی‌استفاده جهت احداث خانه‌های دوم
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۹/۷۵۲	۲۹/۵۰ ۶۸/۸۹	۲/۴۵	۱/۲۵	بهبود شبکه معابر و راه‌های ارتباطی
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۹/۷۶۳	۳۴/۰۰ ۶۶/۲۵	۲/۳۷	۱/۲	کیفیت جمع‌آوری و دفع زباله
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۹/۲۰۳	۳۰/۵۰ ۶۳/۱۶	۲/۳۵	۱/۳	کیفیت شبکه دفع فاضلاب و آب‌های سطحی در روستا
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۹/۴۸۹	۳۴/۵۰ ۶۱/۹۱	۲/۴	۱/۳	اقدامات برای حفظ روستا در برابر خطرات طبیعی (سیل و...)
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۹/۹۴۴	۲۶/۰۰ ۶۶/۱۲	۲/۹	۱/۴	افزایش درک روستاییان نسبت به اهمیت و حفاظت از چشم‌انداز
-	*	(***)/۰/۰۰۰	-۱۰/۵۴۳	۲۹/۰۰ ۷۲/۳۰	۲/۹	۱/۳۵	توسعه باغات مثمر در دامنه کوه‌ها

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

میانگین متغیرهای شاخص کالبدی - زیست محیطی قبل و پس از گسترش خانه‌های دوم آورده شده است. هر چند میانگین حاصل شده پس از گسترش خانه‌های دوم در طی این سال‌ها ارقام کوچکی هستند، اما مقایسه میانگین‌ها در دو دوره نشان دهنده جهت‌گیری مثبت متغیرها پس از گسترش خانه‌ها به سمت توسعه روستایی را نشان می‌دهد. با توجه به رتبه‌های منفی و مثبت هر معیار و سطح معنی‌داری‌های بدست آمده می‌توانیم بگوییم، در همه متغیرهای به کار برده شده سطح ۹۹ درصد تفاوت معنادار در قبل و بعد از این پدیده می‌باشد که این نشان‌دهنده این است که در طی سال‌های اخیر پس از افزایش خانه‌ها و مسکن ویلایی بهبود وضعیت این شاخص‌ها تغییر داشته و مردم آن را یک اثر مثبت ارزیابی کرده‌اند.

در این قسمت برای تحلیل اثرگذاری گسترش خانه‌های دوم بر بهبود معماری مسکن روستایی ۷ گویه و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها آزمون ویلکاکسون به کار برده شده است. نتایج به شرح زیر می‌باشد:

جدول ۶: مقایسه میانگین بهبود سبک معماری مسکن روستایی در دوره قبل و بعد از گسترش خانه‌های دوم با آزمون ویلکاکسون

نتیجه	رد	تایید	sig	Z	میانگین رتبه‌ای	میانگین		
						قبل از گسترش	بعد از گسترش	
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۱۸۸	۳۱/۰۰ ۷۵/۲۷	۲/۶	۱/۲۵	بازسازی ابنیه و خانه‌های قدیمی توسط مالکان و مهاجران سال‌های قبل
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۵۹۲	۳۲/۰۰ ۷۲/۷۸	۳	۱/۵۲	بهبود کیفیت واحدهای مسکونی از لحاظ تجهیزات و امکانات
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۳۳۶	۳۵/۵۰ ۶۹/۲۵	۳	۱/۶۳	تغییر و بهبود ساختمان‌ها و بهره‌گیری از مصالح بادوام
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۶۷۴	۲۸/۰۰ ۷۴/۸۲	۲/۹۶	۱/۲۴	افزایش ساخت خانه‌های جدید با سبک معماری شهری
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۸۱۰	۲۷/۵۰ ۷۷/۱۵	۳	۱/۳۵	مقاوم‌سازی و نوسازی مسکن
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۲۵۵	۳۰/۵۰ ۷۰/۸۷	۲/۹۷	۱/۵۲	توسعه ساخت خانه‌ها در دامنه‌ها و حاشیه روستا
-	*	(**)	۰/۰۰۰	-۱۰/۴۰۱	۲۹/۵۰ ۷۳/۴۱	۳/۱۷	۱/۵۵	گرایش به چند طبقه سازی

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

با توجه به نتایج حاصله مشاهده می‌شود خانه‌های دوم تغییرات مهمی در سبک معماری روستاهای مورد مطالعه به وجود آورده است. بیش‌ترین این تاثیر مقاوم سازی مسکن روستایی با میانگین رتبه‌ای مثبت (۷۷/۱۵) و بازسازی ابنیه و خانه‌های قدیمی توسط مالکان و مهاجران سال‌های قبل با میانگین رتبه‌ای مثبت (۷۵/۲۷) حاکی از علاقه‌مندی روستاییان به محل سکونت و تلاش برای ارتقای کیفیت محیط مسکونی خود می‌باشد که می‌تواند

بر احیا و باسازی بافت کالبدی با ارزش سنتی تاثیر گذاشته و از تخریب این بناها جلوگیری شود. در چند سال اخیر ساخت خانه‌های چند طبقه در روستاهای کوهستانی و ساخت خانه‌ها در دامنه‌ها و حواشی مناطق روستایی افزایش چشمگیری داشته که خود می‌تواند ناشی از چند دلیل که عبارتند از: کمبود زمین مناسب برای ساخت‌وساز در نواحی کوهستانی - جنگلی، قیمت رو به افزایش اراضی و استفاده از مصالح بادوام در ساخت این مسکن باشد. البته ذکر این نکته ضروری است که ساخت خانه‌های چند طبقه به دلیل افزایش وزن وارده در مناطق شیبی باعث رانش زمین شود و خسارات جبران‌ناپذیر را برای ساکنین به وجود آورد. در پایان گفتنی است در تمامی گویه‌های نام برده ۹۹ درصد تفاوت معنادار برای مقایسه دوره زمانی قبل و بعد از گسترش خانه‌های دوم در روستاهای مورد مطالعه مشاهده شده است.

رابطه گردشگری و امکانات و خدمات زیرساختی رابطه دوسویه است. گردشگری در مناطق روستایی سبب توسعه و بهبود تجهیزات زیربنایی، ارتقا امکانات رفاهی، بهداشتی و پزشکی و... در مناطق روستایی می‌شود (Clarc, ۱۴۲: ۲۰۰۸). لذا در این بخش از پژوهش به تاثیرگذاری گسترش خانه‌های دوم بر جذب خدمات زیربنایی، بهداشتی - درمانی و رفاهی - تفریحی در طی چند سال اخیر در روستاها پرداخته می‌شود.

جدول ۷- مقایسه تفاوت میانگین رضایت روستاییان در دسترسی به خدمات با استفاده از آزمون

کروسکال والیس

گویه‌ها	الستان	گنو	چلی علیا	سیاه‌مرزکوه	ماهیان	طاویر	کای‌اسکوتر	F	sig
بهبود خدمات بهداشتی - درمانی	۹۷/۳	۷۲/۹	۶۷/۴	۶۰/۰	۸۶/۳	۶۷/۲	۱۴/۷۴	۵	۰/۰۰۵
دفاتر و مراکز خدماتی	۱۰۲/۱	۶۵/۲	۷۳/۹	۷۷/۴	۸۰/۲	۵۹/۰	۲۸/۲۵	۵	(**)۰/۰۰
افزایش امکانات تفریحی برای ساکنان	۹۸/۶	۸۰/۵	۶۹/۳	۶۹/۳	۸۸/۷	۴۵/۰	۲۶/۵۴	۵	(**)۰/۰۰
افزایش امکانات و خرید محلی (تعمیرگاه‌ها، نانوايي، خرده فروشی، جایگاه سوخت و...)	۱۱۰/۸	۷۹/۱	۴۶/۰	۶۷/۴	۹۰/۰	۴۵/۳	۴۸/۵	۵	(**)۰/۰۰
توسعه شبکه زیرساختی (آب، برق، گاز)	۸۴/۳	۷۱/۱	۷۷/۶	۸۳/۱	۸۱/۱	۶۷/۹	۲/۱	۵	۰/۵۷
بهبود ارتباطات (پست، مخابرات، تلفن)	۱۰۳/۰	۵۵/۱	۷۵/۸	۶۶/۳	۸۴/۱	۷۱/۱	۲۶/۹۵	۵	(**)۰/۰۰
مبلغان روستایی (نیمکت، سطل زباله، صندوق پست، تزئین خیابان و میدانی روستایی، نصب علائم راهنمایی)	۱۰۰/۶	۷۵/۰	۶۲/۰	۶۵/۹	۸۶/۵	۶۲/۹	۲۸/۶۵۸	۵	(**)۰/۰۰۰

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

در راستای بررسی نقش خانه‌های دوم در بهبود خدمات رفاهی - تفریحی ساکنان محلی با بهره‌گیری از تکنیک آماری کروسکال‌والیس به تحلیل داده‌ها پرداخته شد. در بین مولفه نام برده شده بر اساس نتایج حاصله با سطح معناداری (۰/۷۵۷) برای خدمات آب و برق هیچ تفاوت معناداری در میزان دسترسی به این خدمات در بین روستاهای هدف وجود ندارد و دلیل آن را می‌توان سهولت دسترسی همه روستاهای مورد مطالعه به این نوع خدمات در چند سال اخیر دانست. همچنین برای افزایش برخورداری از خدمات بهداشتی، درمانی ۹۵ درصد تفاوت معنادار؛ و برای سنجش بهبود پنج قلمرو دیگر که در جدول ذیل به تفکیک میزان بهبود در هر روستا نشان داده شده است و تفاوت معنادار در سطح ۹۹ درصد برای متغیرهای به کار برده شد وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد این خانه‌ها بر سرمایه‌های فیزیکی معیشتی از قبیل: امکانات درمانی، بهداشتی، رفاهی و تاسیسات و خدمات زیربنایی در روستاها تاثیر مثبت و مناسب داشته است.

گردشگری خانه‌های دوم در نواحی روستایی از پدیده‌های تاثیرگذار در ارتقاء و یا تنزل کیفیت زندگی ساکنان محلی است (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۵). در این راستا با استفاده از آزمون فای / کرامر به دنبال تحلیل رابطه خانه‌های دوم و میزان بهبود سطح کیفیت زندگی هستیم که نتایج در ذیل نمایش داده شده است.

جدول ۱۴: بررسی میزان رابطه خانه‌های دوم بر بهبود وضعیت سطح کیفیت زندگی روستاییان با آزمون فای / کرامر

Sig	فای/کرامر	Df	کای اسکوتر	تأثیر مثبت خانه‌های دوم بر کیفیت زندگی				
				جمع	مخالف	موافق		
۰/۰۰۰ (***)	۰/۷۲۳	۴	۸۲/۴۸۱	۹	۸	۱	مقدار	خیلی کم
				۵/۷	۵۳/۳	۷	درصد	
				۳۵	۷	۲۸	مقدار	کم
				۲۲/۲	۴۶/۷	۱۹/۶	درصد	
				۷۸	۰	۷۸	مقدار	متوسط
				۴۹/۴	۰	۵۴/۵	درصد	
				۲۶	۰	۲۶	مقدار	زیاد
				۱۶/۵	۰	۱۸/۲	درصد	
				۱۰	۰	۱۰	مقدار	خیلی زیاد
				۶/۳	۰	۷	درصد	
				-	-	مقدار	جمع	
				۱۰۰	۱۰۰	درصد		

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

کیفیت زندگی در روستاهای مورد مطالعه بر اساس پاسخ منطقی اندازه‌گیری شده است. در این رابطه از پاسخگویان خواسته شده که میزان رضایت از زندگی‌شان را با توجه به تأثیر گردشگری خانه‌های دوم بیان نمایند. بررسی دیدگاه افراد نشان می‌دهد که ۴۹/۴ درصد میزان تاثیر این پدیده را در سطح متوسط و ۱۶/۵ درصد پاسخگویان در سطح خیلی زیاد، توسعه گردشگری خانه‌های دوم در رضایت‌مندی از کیفیت زندگی‌شان تأثیر داشته، ۵/۷ درصد

این میزان را خیلی کم عنوان کرده‌اند. در پایان بر اساس تحلیل فای / کرامر ۹۹ درصد رابطه معنادار بین دو متغیر تایید گردید. نتایج آزمون بهبود دسترسی به خدمات و رفع نیازهای معیشتی در چند سال اخیر در پی افزایش خانه‌های دوم را تایید کرده است.

تاثیرات خانه‌های دوم تنها به پیامدهای مطلوب و مثبت منتهی نمی‌شود، بلکه می‌تواند در بردارنده تبعات منفی در مقصد و جامعه میزبان نیز هست (سرور و محمودیان، ۱۳۹۵: ۶). در این قسمت از پژوهش لازم می‌دانیم به اثرات منفی گسترش خانه‌های دوم بر جوامع مقصد پرداخته شود، به همین منظور پنج مورد از پیامدهای منفی به مردمان بومی ارائه گردید و از آنها خواسته شد میزان اثرگذاری خانه‌ها را بر هر یک از موارد نام برده شده را ارزیابی کنند.

جدول ۱۵- مقایسه تفاوت میانگین تاثیرات منفی کالبدی - زیست محیطی خانه‌های دوم با استفاده از آزمون فریدمن

آزمون فریدمن						
ردیف	مورد/ گزینه	میانگین رتبه-ای	کای اسکوتر	Df	Sig	نتیجه
						تایید
۱	تضاد و ناهمگونی در بافت قدیمی روستا و بافت جدید خانه‌های دوم	۳/۲۷	۲۶/۵۷۰	۴	(***)/۰۰۰۰	*
	افزایش میزان ساخت و سازهای کنترل نشده و بی‌رویه	۳/۲۱				
	تخریب و دست‌اندازی به حریم منابع طبیعی	۳/۰۲				
	افزایش میزان زباله و مواد زائد	۲/۵۷				
	تغییر کالبد طبیعی روستا و گرایش به مدرن شدن	۲/۹۳				

ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

بر طبق شواهد و اطلاعات به دست آمده و با استفاده از آزمون فریدمن مشخص گردید بیشترین تاثیر به ترتیب بر روی تضاد و ناهمگونی در بافت قدیمی روستا و بافت جدید خانه‌های دوم با میانگین (۳/۲۷) و افزایش میزان ساخت‌وسازهای کنترل نشده و بی‌رویه با میانگین (۳/۲۱) می‌باشد. کمترین تاثیر منفی بر اساس نظر روستاییان و با توجه به تحلیل آماری بر روی افزایش میزان زباله و مواد زائد با میانگین (۲/۵۷) حاصل شده است. در انتها ۹۹ درصد تفاوت معنادار در بین متغیرهای به کار برده شده تایید گردید. بر اساس دیدگاه پاسخ‌گویان، اگر چه گسترش گردشگری خانه‌های دوم، باعث توسعه روستایی در بعد کالبدی - زیست محیطی شده است؛ تضاد و ناهمگونی چشم‌انداز ظاهری روستا و افزایش ساخت‌وسازهای کنترل نشده، با توجه به مطالعه‌های اولیه و نتایج تحلیلی مهم‌ترین ابعاد زیست محیطی گردشگری خانه‌های دوم در نواحی روستایی جنگلی - کوهستانی استرآباد شهرستان علی‌آباد کتول که از دید جامعه میزبان، به عنوان پیامدهای منفی توسعه این نوع گردشگری تأیید شده‌اند و این خود زمینه‌ساز آسیب‌پذیر

بودن در مرحله اول از نظر ظاهری و فیزیکی که ظهور و در مرحله بعدی بر معیشت و زیست‌پذیری روستا و روستاییان می‌تواند تاثیرگذار باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در نواحی کوهستانی شمال کشور، اگرچه نفوذ و گسترش پدیده خانه‌های دوم سابقه‌های دیرین دارد، ولی در دهه اخیر در نتیجه بهبود شبکه‌های ارتباطی، شناساندن توانمندی‌های این مناطق روند گسترش این پدیده سرعت زیادی داشته است. پژوهش حاضر با الهام از رویکرد معیشت پایدار به عنوان رویکرد اصلی برنامه‌ریزی‌های توسعه در راستای کاهش فقر روستایی و توانمندسازی روستاییان به بررسی و تحلیل نقش خانه‌های دوم در توسعه کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی بر مبنای رویکرد معیشت پایدار پرداخته است؛ نتایج بیانگر آن است که آثار کالبدی فیزیکی در نواحی روستایی از دید جامعه محلی مثبت و مناسب است. همه شاخص‌های مرتبط با آثار آن در منطقه مورد مطالعه در پنج عنوان کلی، تغییر الگوی کاربری اراضی، کالبدی - زیست‌محیطی، سبک معماری، تجهیزات رفاهی، فضاهای معیشتی، خدمات زیربنایی (زیرساخت) بررسی شد به طوری که بررسی میانگین‌های کل در ارتباط با بیشتر شاخص‌ها این وضعیت را تأیید می‌کند. اما در فرآیند آبادانی و عمران روستایی و گسترش خانه‌های دوم، مشارکت تسهیل‌گر و ابزار توسعه روستایی است، در پژوهش حاضر به آن پرداخته شد. همچنین نتایج حاکی است که میل به مشارکت در میان روستاییان در حد مطلوبی است. با افزایش توان اقتصادی روستاییان که آن نیز با مشارکت خودشان میسر است، می‌توان انتظار داشت که بر میزان مشارکت مردم در طرح‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای روستا افزوده شود. منطقه مورد مطالعه نیز به دلیل محیط کوهستانی - جنگلی، شرایط اکولوژیکی آسیب‌پذیری دارد. اهمیت این ناحیه از یک طرف و آسیب‌پذیری آن در برابر مداخلات جوامع انسانی از طرف دیگر شرایط آن را حساس‌تر ساخته است. از طرفی دیگر گسترش گردشگری زمینه‌های آسیب‌پذیری جدیدی هم در روستا ایجاد نموده است که مهم‌ترین آنها تضاد و ناهمگونی در بافت قدیمی روستا و بافت جدید خانه‌های دوم، افزایش میزان ساخت‌وسازهای کنترل نشده و بی‌رویه در سطح روستاهای گردشگر پذیر منطقه و تخریب محیط طبیعی و حرکت به سمت شهری شدن چشم‌انداز روستایی به ویژه در ساخت‌وسازهای خانه‌ها هستند. توجه به یافته‌های تحقیق در راستای نقش موثرتر گردشگری خانه‌های دوم در بهبود توسعه روستایی پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- فرهنگ سازی، آموزش و تشویق مردم محلی و گردشگران به حفظ و ارتقاء محیط و منابع طبیعی؛

- مشارکت تمامی ذی‌نفعان یعنی مردم محلی، گردشگران خانه‌های دوم، مسئولین محلی در تمامی مراحل تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری برای مدیریت اثرات ناشی از توسعه گردشگری خانه‌های دوم در منطقه. فعال‌سازی دهیاری‌ها و شوراهای روستایی در این زمینه می‌تواند کارساز باشد؛

- دقت کافی در صدور پروانه ساخت‌وساز برای ساکنین غیر دایم به‌ویژه در روستاهای کوهستانی.

منابع فارسی

- انزایی، الهه، فیروزنیا، قدیر، افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین (۱۳۹۶)، اصول الگوی برنامه‌ریزی توسعه خانه‌های دوم، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۱، شماره ۱، صص ۷۳-۳۳.
- بیگدلی، اعظم؛ عینالی، جمشید؛ رابط، علیرضا و عباسی، فریا (۱۳۹۷)، ارزیابی اثرات گردشگری خانه‌های دوم بر روی کیفیت زندگی ساکنین دائمی (مطالعه موردی: دهستان سعیدآباد، شهرستان ایجرود)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۳، شماره ۱، پیاپی ۴۲، صص ۲۱۶-۱۹۹.
- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۷)، فرآیند توسعه پایدار و نقش مشارکت در مدیریت و بهره‌برداری از منابع طبیعی، مجموعه مقالات همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه، تهران: سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور.
- جمعه‌پور، محمود و احمدی، شکوفه (۱۳۹۰)، تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای برغان شهرستان ساوجبلاغ)، پژوهش‌های روستایی، سال ۲، شماره ۱، صص ۶۳-۳۳.
- جمعه‌پور، محمود و کیومرث، نرجس (۱۳۹۱)، بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری (مطالعه موردی روستای زیارت)، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۷، شماره ۱۷، صص ۱۱۹-۸۷.
- جوان، فرهاد؛ افراخته، حسن و ریاحی، وحید (۱۳۹۸)، تحلیل فضایی اثرات گردشگری بر تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوان‌شهر، نشریه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، سال ۴، شماره ۱، پیاپی ۱۳، صص ۷۰-۵۷.
- خسروبیگی بزچلویی، رضا و بازقندی، افسانه (۱۳۹۸)، ارزیابی نگرش ساکنان مناطق روستایی نسبت به گسترش خانه‌های دوم (مطالعه موردی: روستاهای پیرامون شهر سبزوار)، جغرافیا و توسعه، شماره ۵۴، بهار ۱۳۹۸، صص ۱۴۲-۱۲۱.

خوشنود، عفت؛ مهدوی حاجیلویی، مسعود و قادری، اسماعیل (۱۳۹۶)، تاثیر گردشگری خانه‌های دوم بر اقتصاد روستایی دهستان ابرشیوه در شهرستان دماوند، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۶، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶، پیاپی ۲۲، صص ۱۶-۱.

دربان آستانه، علیرضا؛ مطیعی لنگرودی، سید حسن و قاسمی، فرزانه (۱۳۹۷)، شناسایی و تحلیل عوامل موثر بر معیشت پایدار کشاورزان (مورد مطالعه: شهرستان شازند)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، تابستان ۱۳۹۷، دوره ۹، شماره ۲، صص ۳۳۷-۳۲۴.

راسق قزلباش، سلیمان (۱۳۸۸)، گردشگری روستایی و لزوم توجه به آن در برنامه‌های توسعه و آبادانی روستاها، مجله مسکن و محیط روستا (گردشگری روستایی).

رحمانی‌فضلی، عبدالرضا؛ سجادی، زیلا و صدیقی، صابر (۱۳۹۷)، نقش گردشگری خانه‌های دوم در تشدید فرآیند کالایی شدن فضا (مطالعه موردی: عرصه‌های روستایی شهرستان محمودآباد)، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ۷، شماره ۲۷، زمستان ۱۳۹۷، صص ۸۲-۵۲.

رضاقلی‌زاده، مهدیه (۱۳۹۵)، بررسی تاثیر گردشگری بر مثلث فقر، نابرابری و رشد اقتصادی، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۱۱، شماره ۳۶، صص ۱۶۰-۱۲۵.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۲)، بررسی روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۵، صص ۷۴-۶۵.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷)، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

رضوانی، محمدرضا؛ بدری، سیدعلی؛ سپهوند، فرخنده و اکبریان رونیزی، سعیدرضا (۱۳۹۱)، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر بهبود کیفیت زندگی ساکنان روستایی (مطالعه موردی: بخش رودبار قصران، شهرستان شمیرانات)، مطالعه و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۴۰-۲۳.

رمضان‌زاده لسبوئی، مهدی؛ رضوانی، محمدرضا و اکبرپور، محمد (۱۳۹۴)، تحلیل آثار زیست‌محیطی گردشگری خانه‌های دوم از دیدگاه جامعه‌میزبان و مهمان (مطالعه موردی: روستاهای ناحیه دوهزار، شهرستان تنکابن)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۷، شماره ۴، صص ۶۴۳-۶۲۵.

- رومیانی، احمد؛ سجاسی قیداری، حمدالله؛ شایان، حمید و سنایی مقدم، سروش (۱۳۹۶)، نیازمندی‌های روستاییان برای دستیابی به معیشت پایدار (مطالعه موردی: بخش سرفاریاب - شهرستان چرام)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۶، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶، شماره پیاپی ۲۰، صص ۲۰۳-۱۸۵.
- سجاسی قیداری، حمدالله؛ صادقلو، طاهره و پالوج، مجتبی (۱۳۹۲)، اولویت‌بندی راهبردهای توسعه معیشت پایدار روستایی با مدل ترکیبی سوات - تاپسیس - فازی (مطالعه موردی: شهرستان خدابنده)، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۶، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صص ۱۱۰-۸۵.
- سجاسی قیداری، حمدالله؛ صادقلو، طاهره و شکوری فرد، اسماعیل (۱۳۹۵)، سنجش سطح دارایی‌های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵، شماره پیاپی ۱۳، صص ۲۱۶-۱۹۷.
- سرور، رحیم و محمودیان، میترا (۱۳۹۵)، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان مهماندوست نیر)، پژوهش‌های مکانی - فضایی، شماره ۱، صص ۱۳-۱.
- شریفی‌نیا، زهرا و استعلاجی، علیرضا (۱۳۹۷)، بررسی پیامدهای اجتماعی توسعه گردشگری خانه‌های دوم (مطالعه موردی: روستای زیارت)، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۳۱، شماره ۱، صص ۸۴-۶۹.
- شیروانیان، عبدالرسول و نجفی، بهالدین (۱۳۹۰)، بررسی نقش سرمایه اجتماعی بر رفاه و کاهش فقر روستایی (مطالعه موردی: محدوده شبکه آبیاری و زهکشی درودزن) اقتصاد کشاورزی، سال ۵، شماره ۳، صص ۳۳-۲۵.
- صالحی‌نسب، زهرا (۱۳۸۴)، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، به راهنمایی محمدرضا رضوانی، دانشگاه تهران.
- صحنه، بهمن (۱۳۹۰)، بازگشت مهاجران به روستاها و نقش آن در معیشت پایدار روستایی؛ مطالعه موردی شهرستان آق‌قلا، استان گلستان، پایان‌نامه دکتری دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
- طالب، مهدی؛ پیری، صادق و محمدی، سعید (۱۳۸۹)، فرا تحلیلی بر مطالعات فقر در جامعه روستایی ایران، فصلنامه توسعه روستایی، دوره ۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۹، صص ۴۱-۲۰.

- عبدالله‌زاده، غلامحسین؛ صالحی، خدیجه؛ شریف‌زاده، محمد شریف و خواجه شاهکوهی، علیرضا (۱۳۹۴)، بررسی تاثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ۴، شماره ۱۵، زمستان ۱۳۹۴، صص ۱۶۹-۱۴۸.
- عنابستانی، علی‌اکبر؛ جوانشیری، مهدی و کاویانی، سمیرا (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر رواج گردشگری خانه‌های دوم بر توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: شهرستان کلاردشت، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، سال ۷، شماره ۳، پیاپی ۲۶، صص ۲۴-۱.
- فرزود، مریم؛ دانه‌کار، افشین و زاهدی امیری، قوام‌الدین (۱۳۹۵)، تبیین معیارها و شاخص‌های مدیریت گردشگری پایدار (مطالعه نمونه: جنگل‌های مانگرو حوزه خمیر و قشم)، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ۵، شماره ۱۷، صص ۱۹۴-۱۶۹.
- قماش‌پسند، محمدتقی؛ مشیری، سید رحیم؛ کردوانی، پرویز و مهدوی، مسعود (۱۳۹۶)، تحلیل نقش خانه‌های دوم در تغییر کاربری اراضی کشاورزی روستاهای بخش مرکزی شهرستان لاهیجان، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۹، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶، صص ۱۳-۱.
- متولی‌طاهر، نرگس؛ صحنه، بهمن و نجفی‌کانی، علی‌اکبر (۱۳۹۷)، تحلیلی بر عملکرد خانه‌های دوم در توسعه پایدار روستاهای کوهستانی: (مطالعه موردی بخش چهاردانگه، شهرستان ساری، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷، صص ۱۵۹-۱۳۳).
- محمدی، سعدی؛ طلعتی، مرضیه؛ اسدی، سیوان و منوچهری، سوران (۱۳۹۷)، تبیین اثرات گسترش گردشگری در تغییر سطح معیشت روستاهای کوهستانی (مطالعه موردی: دهستان اورامان - غرب استان کردستان)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۳۳، شماره ۱، بهار ۱۳۹۷، شماره پیاپی ۱، صص ۲۰۸-۱۹۱.
- مطبعی‌لنگرودی، سیدحسن؛ قدیری‌معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا؛ نظری، عبدالحمید و صحنه، بهمن (۱۳۹۰)، تأثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان (مطالعه موردی: شهرستان آق‌قلا)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۸، زمستان ۱۳۹۰، صص ۸۳-۶۷.
- ویسی، فرزاد و نیکخواه، چنور (۱۳۹۷)، واکاوی نقش گردشگری در معیشت و پایداری معیشتی خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: بخش اورامان سروآباد)، نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۲۲، شماره ۶۶، زمستان ۱۳۹۷، صص ۳۴۸-۳۲۹.

Birda, J.G., Osti, L., & Santifaller, E. (2011). Second homes and the need for Policy Planning. An International Multidisciplinary Journal of Tourism, 6 (1), 141-163.

Camilleri, M. A. (Ed.). (2018). *Strategic Perspectives in Destination Marketing*, IGI Global.

Clarc, A., *Tourism, cultures and heritage*. (2008). *developing partnerships for a sustainable future, the assembly of European regions, Poland*.

Farstad, Maja, Fredrik Rye, Johan, (2013), *Second home owners, locals and their perspectives on rural development*, *Journal of Rural Studies*, 30 (1): 41-51.

Hwang, J. H. and Lee, S. W. (2015). *The Effect of the Rural Tourism Policy on Non-farm Income in South Korea*, *Tourism Management* 46, pp. 501- 513.

Muller, D.K., Hall, C.M, Keen, D., (2004). *Second Home Tourism Impact, Management*. In C, M, Hall, and D, K., Muller (Eds) *Tourism, Mobility and Second homes: Between Elite Landscape and common ground*, 15- 32.

Shen, F., Hughey, k., & Simmons, D. (2009). *Connecting livelihoods approach and tourism: A review of the literature toward integrative thinking (Unpublished doctoral dissertation)*. Lincoln University.

Williams, A. M. and Hall. C. M. (2000). *Tourism and migration: new relationships between production and consumption*. *Tourism Geographies*. 2000- Taylor & Francis.

